

Didaktické principy, didaktické metody

Didaktické principy

- nejjobecnější požadavky (normy), které by zajistily efektivnost výchovně vzdělávacího působení.
- nejjobecnější pravidla didaktického procesu, která musí být respektována, jestliže má být vzdělávací proces účinný

Didaktické principy

- slouží k zefektivnění výsledků vyučování, vycházejí ze zákonitostí vyučovacího procesu, zdrojem je zkušenost a pedagogický výzkum;
- tvořivost učitele neomezují, nejsou normativní, lze je chápat spíše ve formě doporučení pravidel, která se v praxi osvědčila;
- výčet zásad svojí různorodostí odpovídá potřebám doby a není konečný

Didaktické principy

W. Ratke – 17. století – 1x pojem použitý v odborné literatuře

J. A. Komenský – propagace termínu didaktické principy, kromě jiného

Didaktické principy

- **Princip cílevědomosti** – rozumíme jím požadavek jasně stanovit konečné a dílčí cíle výchovně vzdělávací činnosti, tyto cíle dostatečně zdůvodnit a přiměřeně je objasnit vychovávanému jedinci či skupině.
- *Např. stanovení cíle pro vyučovací hodinu*

Didaktické principy

- **Princip soustavnosti** (systematičnosti) – rozumíme jím požadavek, aby veškeré výchovné podněty byly uspořádány do systému, který umožní jejich osvojování v logickém pořádku; požadavek, aby jak pedagogovo působení, tak i činnosti vychovávaného byly co nejsoustavnější.
- *Např. aby cíl z jedné hodiny navazoval na cíl z druhé hodiny; aby nácvik kotoulu vpřed byl rozčleněn na jednotlivé kroky, které na sebe logicky musí navazovat, aby žák kotoul zvládl*

Didaktické principy

- **Princip aktivity** – znamená, aby byl vychovávaný jedinec při výuce co nejaktivněji, tzn. aktivizovat jeho poznávací, citové a volní procesy (tj. zajistit jeho aktivní pozorování skutečnosti, promýšlení látky apod.); soustavně se opírat o zájem jedince a stimulovat ho vhodnou motivací; soustavně ho vést k aplikaci a k praktickému využívání získaných vědomostí a dovedností.
- *Např. aktivovat žáky otázkami, v tělocviku hrou apod.*

Didaktické principy

- **Princip názornosti** – rozumíme jím požadavek vycházet ze smyslového nazírání předmětů, opírat se o dosavadní představy a zkušenosti jedince a současně systematicky rozvíjet jeho vnímání, pozorování a fantazii.
- *Např. názorně ukazovat skok do výšky (obrázky, nebo učitel sám předvede ...)*

Didaktické principy

Princip uvědomělosti – rozumíme jím požadavek, aby jedinec probírané látce a kladeným nárokům plně porozuměl. Zjistíme to např. tak, že žák sám klade otázky k probírané látce, nebo že dokáže na naši otázku odpovědět a přitom používá např. odborné termíny apod.

Didaktické principy

- **Princip trvalosti** – vyžaduje, aby jednou osvojené vědomosti, dovednosti a postoje se staly trvalým majetkem jedince. *To znamená např. že by si člověk měl uchovat vědomosti, dovednosti také po zkoušce, ne je hned druhý den zapomenout 😊*. Princip trvalosti nabude svého poslání, když žáci budou soustavně opakovat, procvičovat ...

Didaktické principy

Princip přiměřenosti – požaduje, aby obsah, formy a metody výuky byly v souladu s věkovou vyspělostí a s dosavadní úrovní (tj. dosavadními znalostmi a schopnostmi) jedince. To znamená, že jinak budu vysvětlovat učivo matematiky 7letému dítěti a jinak studentovi vysoké školy.

Didaktické principy

Princip emocionálnosti – rozumíme jím požadavek probouzet ve výchovně vzdělávacím procesu citové prožitky jedince (např. zážitková pedagogika), opírat se o ně a udržovat trvale radostnou atmosféru ve třídě.

Didaktické principy

Princip jednotnosti výchovného působení –
úspěšná výchova předpokládá jednotu
v požadavcích i v přístupech všech učitelů a
vychovatelů, s nimiž se jedinec setkává. *Na
příkladu z domova by to znamenalo např. to, že
když něco zakáže maminka, tak tatínek to dítěti
nedovolí. Vydiskutovat by si to měli pak rodiče
ne před dětmi. Obdobně i ve škole s učiteli.*

Didaktické principy

princip vědeckosti

veřejná škola garantuje úroveň poznatků
prokazatelně ověřených,
odpovídajících danému stupni vědeckého
poznání

Didaktické principy

princip spojení teorie s praxí

v minulosti krajnosti (practicismus),
nutno nalézt správnou rovnováhu teorie a
praxe,

týká se obsahu učebních plánů,
metod, forem školní práce;

snahy o dosažení tzv. funkční gramotnosti

Výuka

Pojmem výuka je označována činnost učitele ve vyučování. Učitel vyučuje, tj. navozuje, organizuje a řídí poznávací, citové a volní procesy žáků, kteří se učí.

Pojem výuka je někdy nahrazován pojmem vyučování. V teoriích obecné didaktiky se výuka objasňuje širěji než samo vyučování – jako systém, který zahrnuje jak proces vyučování tak především cíle výuky, obsah výuky, podmínky, determinanty a prostředky výuky, typy výuky, výsledky výuky.

Základní znaky výuky

- možnost splynutí vzdělávání a výchovy,
- stanovení cílů a vymezení jejich obsahu,
- stanovení rámcového postupu,
- vytvoření potřebných materiálních a organizačních podmínek,
- uskutečňuje se pod vedením pedagoga

Typy výuky

informativní – učitel sděluje info žákům, žáci se učí především tomu, co jim zprostředkuje učitel

heuristická – žáci jsou učitelem vedeni k samostatnému poznávání, objevování nových poznatků

Typy výuky

produkční – příkladem jsou různé pracovní činnosti žáků, práce s materiálem, praktická činnost směřující k vytvoření určitého produktu

regulativní – jejím základem je detailně rozpracovaný projekt, každý úkon žáka je regulován, řízen

Výukové metody

- **Cílevědomý a záměrný postup, kterým učitel reguluje učení žáků při vyučování.**
- **Způsob záměrného uspořádání činnosti učitele a žáka (cesta) směřující k danému výukovému cíli.**
- **Způsob uspořádání učiva ve vyučovacím procesu.**

Vývoj výukových metod

Výukové (vyučovací) metody procházejí dlouhým historickým vývojem a měnily se v závislosti na historicko-společenských podmínkách výuky, školy a pojetí výuky.

- antika: dialog, sokratovská metoda (kladení otázek)
- středověk: memorování poznatků, často bez pochopení významu (J. A. Komenský proti tomuto zdůrazňoval význam poznání věcí)
- 17. stol.: přirozená metoda, slovně-názorová koncepce, paralela společnost-příroda (co lze pozorovat-aplikovat)
- 19. stol.: Herbart – teorie „formálních stupňů vyučování“, která byla zdogmatizována jeho nástupci „herbartovci“ a vedla k memorování, pamětnímu učení a pasivitě žáků

Vývoj výukových metod

20. st. – aktivní metody – žák má být při vyučování aktivizován tak, aby se rozvíjelo jeho myšlení a všestranně se rozvíjela jeho osobnost; problémová metoda (J.Deweye), metoda projektová (W.H. Kilpatricka), pracovní metoda (G. Kerchensteiner), apod. Postupně se rozvíjí další metody - pedagogické inovace, kladoucí důraz na spoluúčast žáka a učitele ve vyučování, aktivitu žáka a jeho učební styly, schopnosti a potřeby. Tento proces pokračuje i v současnosti.

Výukové metody dle zapamatovatelnosti

Podle různých průzkumů týkajících se efektivity zapamatování učiva se zjistilo, že si nejvíce zapamatujeme to, co se pokoušíme naučit druhé.

- 5 – 10 % toho, co slyšíme
- 15 % toho, co vidíme
- 20 % toho, co současně vidíme a slyšíme
- 40 % toho, o čem diskutujeme
- 80 % toho, co přímo zažijeme nebo děláme
- 90 % toho, co se pokoušíme naučit druhé

Volba metody

- **Zákonnosti výukového procesu**, a to obecné i speciální (logické, psychologické, didaktické).
- **Cíle a úkoly výuky**, vztahující se zejména k práci, interakci, jazyku.
- **Obsah a metody daného oboru** zprostředkovaného konkrétním vyučovacím předmětem.

Volba metody

- **Úroveň fyzického a psychického rozvoje žáků**, jejich připravenost zvládat požadavky učení.
- **Zvláštnosti třídy, skupiny žáků**, např. hoši – dívky, různá etnika, formální a neformální vztahy v kolektivu.

Volba metody

- **Vnější podmínky výchovně-vzdělávací práce**, např. geografické prostředí, společenské prostředí, hluchnost okolí, technická vybavenost školy atd.
- **Hodinová dotace** předmětu a doba výuky (ráno, odpoledne apod.)
- **Osobnost učitele**, jeho odborná a metodická vybavenost, zkušenosti, pedagogické mistrovství atd.

Klasifikace výukových metod

Dělení metod výuky podle I. J. Lerner
vychází z **charakteru poznávacích
činností** žáka při osvojování obsahu učiva
vzdělávání a z organizované činnosti
učitele ve výuce.

Dělení výukových metod (Lerner)

1. **Metoda informačně receptivní:**

předávání hotových informací žákům (výkladem, vysvětlováním, popisem, ilustrací, učebnicemi, pokusy, videoprogramem, filmem apod.), osvojení poznatků závisí na žákových schopnostech, zkušenostech a vlastnostech.

Dělení výukových metod (Lerner)

Metoda reproduktivní: učitel konstruuje učební úlohy, řídí a kontroluje plnění učebních úloh, nevede k tvůrčí činnosti žáků, žáci poznatky aktualizují, reprodukují, řeší typové úlohy, záměrně či nezáměrně si zapamatovávají.

Dělení výukových metod (Lerner)

Metoda problémového výkladu: učitel vytyčí problém (problém pouze pro žáky, učitel řešení zná) a řeší ho sám; cílem je postupné seznamování žáků s logikou jednotlivých fází řešení u žáků ale často převažuje nezáměrné zapamatování.

Dělení výukových metod (Lerner)

Metoda heuristická: učitel konstruuje učební úlohy tak, aby pro žáky znamenaly určitou obtíž a vyžadovaly tak od nich samostatné řešení některých fází, rovnováha mezi aktivitou učitele a žáků.

Dělení výukových metod (Lerner)

Metoda výzkumná: od žáků vyžaduje samostatné hledání řešení pro celistvý problémový úkol, žáci si stanoví posloupnosti jednotlivých etap řešení, samostatně studují; učitel sestaví (vybere) vhodné učební úlohy, kontroluje průběh řešení, ale jeho aktivita v procesu výuky ustupuje do pozadí.

Klasifikace vyučovacích metod

J. Maňák a V. Švec ve své publikaci „Výukové metody“ používají kombinovaný pohled na výukové metody, přičemž rozlišují tři skupiny, totiž metody klasické, metody aktivizující a metody komplexní, a **to podle kritéria stupňující se složitosti edukačních vazeb.**

Klasické výukové metody

Metody slovní

- Vyprávění - charakterizuje ji převážně jednosměrný proud informací od učitele k žákům, i když ani ze strany žáků není vyloučen dotaz, žádost o upřesnění nebo doplnění příběhu.

K charakteristickým znakům vyprávění patří:

- poutavost obsahu
- dynamičnost podání
- dramaticčnost děje

Klasické výukové metody

Metody slovní

Vysvětlování - Metodu vysvětlování charakterizuje logický a systematický postup při zprostředkování učiva žákům, který respektuje jejich věkové zvláštnosti a vychází z aktuálního stavu jejich vědomostí a dovedností.

Metoda vysvětlování má svá úskalí. Je to zejména přehnané uplatňování učitelovy odbornosti, kdy učitel žáky přetěžuje přílišnými podrobnostmi a k tomu je podává žákům nesrozumitelným jazykem. Druhým extrémem je, že ve snaze podat učivo srozumitelně učitel problematiku příliš zjednodušuje nebo volí nevhodné příklady, které žáky spíš matou, danou problematiku neilustrují.

Klasické výukové metody

Metoda slovní

Přednáška - Přednáška se na rozdíl od vysvětlování vyznačuje delším uceleným projevem, zprostředkovávajícím závažné téma skupině zainteresovaných posluchačů.

Ve škole se přednáška výrazně uplatní až u starších žáků a studentů, kdy už lze počítat s delším soustředěním pozornosti a s abstraktním myšlením.

Jako vyučovací metoda byla přednáška kritizována a odmítána reformním hnutím, protože nepočítá s aktivitou účastníků. Tím, že převážně předkládá k osvojení utříděná fakta, nevyvolává tolik potřebu dále je zpracovávat a bezprostředně na ně reagovat. Souvislý ráz přednášky neumožňuje diferencovat, celá skupina musí postupovat stejným tempem, obtížně se zjišťuje, jak žáci učivo průběžně chápou.

Naproti tomu má přednáška i určité výhody, pro něž by nebylo správněji ze školy zcela vypuzovat. Dobrá přednáška totiž pozitivně působí živým slovem, které může u posluchačů vyvolat hluboké citové odezvy a prožitky.

Plní některé specifické funkce jako:

Je úvodem k novým žakovským aktivitám a učebním jednotkám, je motivačním faktorem.

Učivo lze v přednáškách přehledně shrnout a systematizovat.

Vyplňuje mezery mezi jednotlivými lekcemi, které nemohou obsáhnout všechno učivo.

Je vhodná pro vysvětlení teorie.

Klasické výukové metody

Metody slovní

Práce s textem - Práci s textem obvykle rozumíme výukovou metodu založenou na zpracovávání textových informací, jejichž využití směřuje k osvojení nových poznatků, k jejich rozšíření a prohloubení, popř. k jejich upevnění, fixaci (viz např. různé souhrny v učebnicích). Jde o metodu, v níž dominuje žákovo učení (proto se setkáváme také s termínem „učení z textu“), podporované v řadě didaktických situací učitelem.

Klasické výukové metody

Metody slovní

Rozhovor - Metoda rozhovoru představuje verbální komunikaci v podobě otázek a odpovědí dvou nebo více osob (obvykle učitele a žáků) na dané výchovně-vzdělávací téma, které se vyznačuje svou vnitřní zaměřeností na stanovený cíl. Základními prvky rozhovoru jsou oslovení a replika, přičemž partneři rozhovoru mají v ideálním případě stejná práva; tím vzniká dialog.

Výukový rozhovor je odedávna chápán jako prostředek aktivizace žáků, neboť žáky povzbuzuje k pozornosti a vyzývá ke spolupráci.

Významnou funkci plní rozhovor při motivaci, neboť žáky bezprostředně oslovuje, budí jejich zájem a nabízí jim spoluúčast při řešení problémů.

Rozhovor podává též důležitou informaci učiteli o stavu vědomostí žáků a poskytuje zpětnou vazbu při zkoušení a hodnocení.

Klasické výukové metody

Metody názorně-demonstrační

Předvádění a pozorování - Při primitivním učení není nic jednoduššího než ukázat předmět hodný zájmu, předvést činnost, která vede k naplnění jeho funkce.

Předvádění ovšem, má-li dosáhnout žádoucího účinku, vyžaduje od přihlížejícího zájem, soustředěné vnímání a cílevědomé pozorování.

Klasické výukové metody

Metody názorně-demonstrační

Práce s obrazem - Práce s obrazem ve výuce představuje starý a osvědčený postup, jak dosvědčují známé příklady z antiky. Základ novověké práce s obrazem najdeme v Komenského Světě v obrazech a později u jeho následovníků.

Je prozíravé počítat též s nejednoznačností mnohých obrazových informací, neboť se stává, že žáci vidí na obraze něco jiného, než ve skutečnosti obraz znázorňuje. I když zajisté záměrně nejde o tzv. optické klamy, mylné chápání obrazu se může stát příčinou zbytečného nedorozumění.

Klasické výukové metody

Metody názorně-demonstrační

Instruktáž - Instruktáž je výuková metoda, která zprostředkovává žákům vizuální, auditivní, audiovizuální, hmatové a podobné podněty k jejich praktické činnosti. Instruktáž jako metoda může tedy zahrnovat rozmanité druhy podnětů, instrukcí. K tradičním druhům instruktáže patří slovní instruktáž, při níž jsou žákům prezentovány auditivní instrukce nebo instrukce textové.

Tyto druhy instrukcí plní v procesu vytváření dovedností tyto základní funkce:

- informují žáky o jejich předpokládané činnosti (popisují obvykle postup této činnosti),
- řídí pozornost žáků a zaměřují ji na důležité, popř. náročnější kroky (Nejdříve udělej..., Nyní dej pozor na..., Všimni si, že... Pokus se..., Zpomal..., Zrychli tempo... atd.),
- aktualizují u žáků již dříve osvojené dovednosti a evokují jejich zkušenosti („Vzpomeň si na..., Zkus to udělat podobně jako, když..., Nešlo by to udělat tak, že..., Uvádí se to do činnosti podobně jako..., První dva kroky jsou podobné jako při...“ apod.).

Klasické výukové metody

Metody dovednostně-praktické

Napodobování - Napodobování se vymezuje jako proces přebírání určitých způsobů chování od jiných, zejména starších lidí, kteří mají autoritu. Projevuje se jako napodobování bezděčné, nebo záměrné, může být ovlivňováno racionálně nebo citovými vazbami, vzorem (modelem), nejčastěji probíhá jako imitace bezprostřední, anebo to může být působení zprostředkované, nepřímé (z četby, vliv TV apod.). Z pedagogického hlediska je důležité, zda napodobovaný příklad působí pozitivně, nebo negativně.

Někdy se napodobování (nápodoba, imitace) spojuje pouze s předváděním jako jeho rezultativní, výkonovou součástí.

Při jeho vytváření sice většinou na začátku stojí pedagogický záměr, záměrné vytváření podmínek a promyšlená regulace faktorů, avšak vlastní působení prostředí již probíhá z velké části automaticky, spontánně, a to hlavně mechanismy napodobování, imitace.

Klasické výukové metody

Metody dovednostně-praktické

Manipulování, laborování, experimentování - Metoda manipulování napomáhá poznávat prostředí, zařízení a vybavení, v němž se žák pohybuje a které si má osvojit, proto je vhodná zejména v mladším školním věku, kdy žáky přitahuje všechno, co lze zkusit, vyzkoušet, ověřit a využít. Konkrétní podoby nabývá zacházení s předměty při různých pracovních činnostech, jako např. stříhání, lepení, modelování, pěstování rostlin apod. Pro žáky jsou atraktivní demontážní a montážní práce, při nichž se rozebírají a znovu skládají vhodné výrobky a pomůcky, technická zařízení apod.

Velké oblibě se u žáků mladšího školního věku těší laborování, které se uplatňuje zejména ve fyzice, v chemii a v přírodovědných předmětech, které umožňují provádět jednoduché pokusy, při nichž žáci ověřují poučky nebo zdůvodňují svá pozorování. Laborování většinou probíhá ve skupinách žáků, v nichž dochází k dělbě práce, neboť žáci se mohou u jednotlivých úkonů střídat.

Experimentem (vědeckým, výzkumným) se rozumí takový badatelský přístup k realitě, kterým se na základě určité, teoreticky zdůvodněné hypotézy záměrně mění nebo ovlivňují některé stránky sledované skutečnosti (nezávislá proměnná), při čemž se existující podmínky udržují konstantní a provedené zásahy a dosažené výsledky se přesně registrují.

Klasické výukové metody

Metody dovednostně-praktické - Produkční metody zahrnují všechny ty postupy, úkony a operace, při nichž vzniká nějaký, smysly registrovatelný produkt, výkon, výtvar, výstup. Těmito metodami se nacvičují různé pohybové dovednosti, patří sem však také výkony jemné motoriky, jako např. psaní, rýsování, kreslení, modelování, hra na hudební nástroje apod., poněvadž výsledkem těchto aktivit je konkrétní výkon, jehož základ je v motorické činnosti